

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКІВ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються основні тенденції ринку праці на світовому ринку взагалі та в Україні на сьогоднішній день. Сформульовані заходи щодо адаптації вітчизняного ринку праці до умов глобалізації світового економічного простору.

Ключові слова: ринок праці, робоча сила, зайнятість населення, безробіття, працевлаштування, якість життя.

Вступ. Створення ефективного ринку праці, його оптимізація на засадах сучасної та конкурентоздатної національної економіки постають умовами забезпечення сталого розвитку економіки України, покращення рівня життя. В економіці України відбулося чимало змін: роздержавлення власності, лібералізація цінової політики та зовнішньоекономічної діяльності, економічний спад і нинішнє поступове зростання валового національного продукту.

Характеризуючи ринок праці та зайнятість населення через призму стабільного суспільного розвитку, доцільно виходити із загальної теорії ринків з урахуванням можливих ризиків та загроз його функціонування. Протягом останніх років проблемам зайнятості присвячено ряд досить серйозних публікацій за результатами досліджень, що проводилися вітчизняними економістами [1-5]. Разом з цим ряд питань, пов'язаних з розвитком вітчизняного ринку праці та зайнятості населення, особливо у контексті захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства, залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є вивчення ринку праці, його характеристика, а також пошук шляхів подолання негативного впливу фінансово-економічної кризи на ринок праці України.

Виклад основного матеріалу. В економічній теорії категорія «ринку праці» розглядається як складова ринкового механізму, за допомогою якої реалізуються відносини купівлі-продажу робочої сили. З одного боку, ринок праці розглядається як робоча сила, оскільки предметом купівлі-продажу на ринку праці є здатність людини до праці на конкретному робочому місці. З іншого – на ринку праці продається і купується саме праця.

В економічній теорії визначення національного ринку праці не є однозначним. Його можна розглядати у вузькому (ринку праці охоплює тільки сферу обігу, де взаємодіють попит і пропозиція праці та визначається ціна останньої) і широкому значенні (ринку праці як багатоаспектна економічна категорія, що охоплює весь процес руху робочої сили: забезпечення належних умов для розширеного відтворення (заробітна плата, житлово-комунальні послуги) та якісної підготовки робітників, раціонального використання вільного часу, розвитку інтелектуальних і фізичних здібностей людини, встановлення динамічної відповідності між розвитком виробництва та наявною робочою силою, створення сприятливих умов і стимулів для ефективного функціонування ринку праці).

Ринок праці, як і будь-який інший ринок, виконує низку загальних та специфічних функцій, які сприяють функціонуванню ринкової економіки. Це обумовлено тим, що ринок:

- є інструментом включення економічно активного населення в суспільне виробництво;
- забезпечує його розподіл між сферами економіки, регіонами, підприємствами відповідно до попиту та пропозиції робочої сили;
- сприяє зростанню конкурентоспроможності робочої сили та її якості;
- відіграє важливу роль у відтворенні робочої сили відповідно до вимог виробництва;
- підвищує роль мотивації та ринкової вартості робочої сили або ціни послуг робочої сили;
- прискорює адаптацію населення до ринкових відносин;
- активізує мобільність робочої сили;
- сприяє становленню ефективної зайнятості населення.

Для повноцінної картини характеристики національного ринку праці потрібно провести аналіз основних економічних показників ринку праці, до яких відноситься економічна активність населення працездатного віку за 2006-2009 рр. (в середньому за 1 півріччя) [6]. Чисельність зайнятого населення у динаміці зростає до 2009 р., після чого спостерігається різке його падіння. Чисельність безробітного населення за 2006-2008 рр. поступово зменшується і на 2009 р. становить 608 тис. осіб. (табл. 1). Це є позитивною тенденцією в передкризовий період, оскільки зменшення чисельності безробітних призводить до зменшення державних витрат на допомогу з безробіття та збільшення надходження до бюджету країни. Усе це підтверджує показник рівня зайнятості, який протягом перших трьох аналізованих періодів зростає, а у четвертому падає, та показник рівня безробіття, який за аналогічний період знизився, а у 2009 р. піднявся. Зменшення чисельності економічно неактивного населення протягом 2006-2008 рр. означає менше навантаження на заробітну плату працюючих та зменшення державних витрат на утримання осіб, які належать до цієї категорії. Загалом, з 2006 р. по 2008 р. спостерігається позитивна динаміка економічної активності населення працездатного віку, що призводить, відповідно, до позитивних змін в економіці України.

Таблиця 1

Економічно активне населення працездатного віку в Україні [7]

Показники	Роки				Абсолютне відхилення (+, -)		
	2006	2007	2008	2009	2007/ 2006	2008/ 2007	2009/ 2008
Зайняте населення, тис. осіб	19032	19117	19306	18330	85	189	-976
Рівень зайнятості, у %	65,9	66,5	67,5	64,6	0,6	1,0	-2,9
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб	1517	1467	1400	2008	-50	-67	608
Зареєстровані безробітні, тис. осіб	871	751	625	830	-120	-126	205
Рівень зареєстрованого безробіття, у % до економічно активного населення працездатного віку	4,2	3,7	3,0	4,1	-0,5	-0,7	1,1
Рівень безробіття (за методологією МОП), тис. осіб	7,4	7,1	6,8	9,9	-0,3	-0,3	3,1

Сучасний цивілізований ринок праці в Україні лише формується. Перехід до системи господарювання, що ґрунтується на багатоманітності форм власності і передбачає її функціонування на загальноприйнятих ринкових засадах, які домінують в світі, неминуче призводить до загострення проблеми зайнятості та безробіття. В Україні, досягнувши пікового розміру в 2000 р. (2655 тис. осіб) [6], цей показник поступово зменшується. І якщо в 2000 р. кількість безробітних становила 11,6% до кількості економічного активного населення, то вже в 2008 р. – 6,4%, тобто спостерігається зменшення майже в 2 рази, що наближає нас до рівня розвинених країн світу (табл. 2-3).

Таблиця 2

Населення за економічною активністю

№	Показники	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
1.	Економічно активне населення, млн. осіб, в т.ч.:	22,83	22,20	22,28	22,40	98,1
	працездатного віку	21,15	20,58	20,40	20,67	97,73
	старше працездатного віку	1,68	1,62	1,80	1,72	102,3
2.	Зайняті всього, млн. осіб, в т.ч.:	20,17	20,29	20,68	20,97	104,0
	працездатного віку	18,52	18,69	18,89	19,25	103,9
	старше працездатного віку	1,65	1,60	1,79	1,72	104,2
	% до економічно активного населення	88,3	91,3	92,8	93,6	106,0
3.	Безробітні всього, млн. осіб у т.ч.:	2,65	1,90	1,60	1,42	5,75
	працездатного віку	2,63	1,89	1,59	1,42	54,0
	старше працездатного віку	0,25	0,18	0,06	0,011	4,0
	% від економічно активного населення	11,6	8,5	7,2	6,34	54,6
4.	Економічно активне населення, всього, млн. осіб, у т.ч.:	13,32	13,62	13,56	12,97	97,8
	працездатного віку	7,56	8,36	8,41	7,90	104,5
	старше працездатного віку	5,75	5,27	5,15	5,06	88,2

Таблиця 3

Порівняння рівня безробіття в країнах світу, % до економічно активного населення

Назва країни	2001 р.	2008 р.	Назва країни	2001 р.	2008 р.
Білорусь	2,3	0,8	Австрія	3,6	3,8
Російська Федерація	9,0	7,7	Болгарія	16,4	5,6
Казахстан	10,4	6,6	Греція	11,2	8,3
Таджикистан	2,7	2,1	Данія	4,3	3,5
Молдова	7,3	5,1	США	4,0	5,8
Україна	11,6	6,4	Франція	8,3	7,7
Литва	16,5	5,7	Швеція	4,9	6,2

Дані табл. 3 підтверджують, що Україна за безробіттям знаходиться десь на середньому світовому рівні.

На сьогоднішній день на світовому ринку праці склалась наступна тенденція:

- підвищення ролі освіти та професійної підготовки у розвитку людських ресурсів, зростання вимог до якості робочої сили по мірі розвитку сучасних технологій;
- виокремлення двох найбільших сегментів (перший – з відносно стабільною зайнятістю, високим рівнем заробітної плати та достатньо чіткою ієрархічною структурою кваліфікації, другий – з невисоким рівнем кваліфікації);
- поступова уніфікація стандартів, систем сертифікації знань, що дозволяє найбільш високо розвинутих країнам за рахунок спеціалізації праці концентрувати матеріальні, фінансові, людські ресурси на тих напрямках науково-дослідних, конструкторських робіт, у яких вони мають перевагу;
- забезпечення вільного переміщення робочої сили у межах міжнародного ринку праці, що в деякій мірі виступає альтернативою внутрішнього «відпливу інтелекту» – зміні професії;
- залучення висококваліфікованої робочої сили із-за кордону, що сприяє виникненню транскордонних потоків висококваліфікованих спеціалістів різних професій та односторонності направленості таких потоків;
- подальша урбанізація робочої сили, переорієнтація її із сфер матеріального виробництва до виробництва нематеріальних форм товарів і послуг та поступове збільшення обсягів зайнятості у науково містких галузях;
- розвиток конкуренції на міжнародному ринку праці (яку витримують лише представники найбільш кваліфікованої робочої сили, в той час як відсутність відповідності міжнародним вимогам спеціальної професійної підготовки представників масових професій значно послаблює їхні позиції на міжнародному ринку праці).

Причини безробіття узагальнені в табл. 4.

Значний відсоток вивільнення осіб з економічних причин і за власним бажанням підтверджує нестабільність роботи підприємств та організацій, реорганізацію та ліквідацію підприємств, скорочення їх кількості або штатів, низький рівень соціального забезпечення тощо. За останні роки господарювання в Україні особливої уваги потребує працевлаштування молоді, випускників вищих навчальних закладів, питома вага яких досягає 18,3% у кількості безробітних. Розвиток людського суспільства в усі часи базувався на новому знанні, новому розумінні законів природи і економіки. Знання, наука та сучасні технології, якими оволоділи люди, стали головним джерелом бурхливого розвитку економіки багатьох сучасних країн світу [8].

Таблиця 4

**Безробітні за причинами незайнятості у віці 15-70 років
(за методологією МОП)**

Показники	2000 р.	2008 р.
Усього безробітних, тис. осіб	2655,0	1425,1
Економічно активне населення, %	11,6	6,4
За причинами незайнятості, %	40,2	28,1
- звільнені з економічних причин		
- звільнені за власним бажанням	29,8	38,6
- демобілізовані з військової строкової служби	2,3	1,2
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та ВНЗ 1-1У рівнів акредитації	18,3	18,3
- звільнені за станом здоров'я, віком, інвалідністю	1,1	0,7
- звільнені після закінчення строку контракту	5,1	10,9
- інші причини безробіття	3,2	2,2

Аналізуючи сучасний стан зайнятості населення, слід зазначити, що кадрова політика в промисловості України потребує докорінних змін і реформ, які повинні бути спрямовані на:

- створення нових робочих місць, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- впровадження нових сучасних технологій управління трудовими процесами;
- удосконалення планування та оптимізації чисельності і структури кадрів;
- реформи в професійній освіті та наближення якості підготовки кадрів до потреб виробництва;
- забезпечення вмотивованості працівників у результатах діяльності підприємств, залучення їх до управління процесом виробництва тощо.

Система заходів щодо регулювання безробіття в Україні повинна включати:

- розвиток розгалуженої системи державної служби зайнятості, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день;
- державну підтримку нетрадиційним сферам зайнятості, стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили;
- залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття, регулювання можливості працевлаштування за кордоном, приєднання України до міжнародного ринку праці; стимулювання осіб, що отримують державну допомогу, до пошуку робочих місць, збільшення кількості стажистів у системі професійної освіти;
- введення в дію запасів невстановленого устаткування та підвищення коефіцієнта змінності його в цілому;
- заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес;
- організацію регіональними або місцевими органами влади у кооперації з окремими підприємствами або закладами соціальних (громадських) робіт тощо.

Висновок. Зважаючи на вищевикладене, необхідно запропонувати на державному рівні такі заходи:

- 1) удосконалити інфраструктуру національного ринку праці, що, у свою чергу, сприятиме піднесенню економічної активності людської складової частини продуктивних сил;
- 2) роботу центрів зайнятості спрямувати на вдосконалення системи перекваліфікації працездатного населення для розвитку гнучкого ринку робочої сили;
- 3) розробити політику регулювання міграції як щодо експорту, так і щодо імпорту праці, що забезпечить захист національних інтересів України;
- 4) створити вагомі стимули для кваліфікованої робочої сили, яка щорічно емігрує за кордон, шляхом підвищення попиту на висококваліфіковану робочу силу з боку транснаціональних компаній;
- 5) забезпечити збалансованість попиту і пропозиції робочої сили.

Ми вважаємо, що реалізація всіх запропонованих вище заходів сприятиме подоланню негативних наслідків фінансово-економічної кризи на ринку праці. Це, у свою чергу, посилить регуляторну роль держави, спрямовану на підтримку трудових ресурсів суспільства з метою збереження трудового потенціалу країни.

Список використаної літератури:

1. Бандур С.І., Заяць Т.А., Маршавін Ю.М., Могільний О.М., Лук'яненко В.Г. Структурна трансформація економіки та ринок праці України: тенденції, соціальні наслідки, перспективи / Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 1999. – 268 с.

2. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: Навч. посіб. / Київський національний економічний ун-т.- К.: КНЕУ, 2003. – 252 с.
3. Онікієнко В. В., Герасимчук В. І., Кравченко І. С., Панюков В. С., Пазюк О. Г. Маргіналізація населення України / НАН України; Науково-дослідний центр з проблем зайнятості населення та ринку праці (НЦ ЗРП). – К., 1997. – 191 с.
4. Кір'ян Т., Колешня Л., Анішина Н. Методичні підходи щодо здійснення обліку створення нових робочих місць / Міністерство праці та соціальної політики України; НАН України; НДІ праці і зайнятості населення. – К., 2005. – 21 с.
5. Кравченко І. С. Трудозберігаюча функція зайнятості. – К.: Ін Юре, 1998. – 357 с.
6. Соціально-економічний розвиток України // Державний комітет статистики України// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Статистичний щорічник України 2008 / Держкомстат України: За заг. ред. О. Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2009. – 564 с.
8. Горбунова Т. Ресурси для економіки знань // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Економіка. – Серпень. – Вип. 19. – Тернопіль, 2005. – С. 11-13.

ВЕРЕМЕЙ С.А. СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКОВ ТРУДА В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются основные тенденции рынка труда на мировом рынке в целом и в Украине на сегодняшний день. Сформулированы меры по адаптации отечественного рынка труда в условиях глобализации мирового экономического пространства.

Ключевые слова: рынок труда, рабочая сила, занятость населения, безработица, трудоустройство, качество жизни.

VEREMEJ S.A. STATUS AND TRENDS OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE

The article reviews the main trends in the labor market in the world market in general and in Ukraine to date. Formulate measures to adapt to local labor market conditions of globalization of world economic space.

Keywords: labor market, labor force, employment, unemployment, employment, quality of life.